

Bolesław Iwan

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

ZMIANY W MLECZARSKIEJ BAZIE SUROWCOWEJ PO PRZYSTĄPIENIU POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

1. Wstęp

W krajach o rozwiniętej gospodarce mleczarskiej czyni się wysiłki, by zahamować tendencję spadkową konsumpcji nabiału oraz stworzyć impulsy do utrzymania czy nawet rozwijania chowu bydła i produkcji mleka. Docenia się bowiem ogromne znaczenie całego sektora mleczarskiego w gospodarce rolno-żywnościowej.

W Polsce w 2004 r. produkcja globalna mleka na mieszkańca wynosiła 301 litrów. Jest to dobry poziom na tle średniej dla świata, a nawet na tle średniej dla UE.

Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie niektórych tendencji w zakresie chowu krów i produkcji mleka w Polsce. Zaakcentowane wcześniej niektóre cechy produkcji mleczarskiej w pełni uzasadniają wagę problematyki związanej z produkcją mleka.

2. Wybrane elementy mleczarskiej bazy surowcowej (użytki zielone, struktura obszarowa gospodarstw)

Chów krów mlecznych jest ściśle związany z powierzchnią użytków rolnych (UR) w gospodarstwach. Najlepsze warunki do produkcji mleka mają te regiony, gdzie znajduje się duża ilość dobrych trwałych użytków zielonych (UZ).

Najwyższy udział trwałych UZ odnotowuje się w województwach podlaskim, podkarpackim, małopolskim oraz warmińsko-mazurskim. Regiony te charakteryzują się dobrymi naturalnymi warunkami do chowu bydła i produkcji mleka. Innym ważnym czynnikiem determinującym odpowiednią skalę produkcji mleka jest

wielkość gospodarstwa. W Polsce zwiększyła się liczba i udział gospodarstw najmniejszych, tj. o wielkości 1-2 ha. Nastąpił także spadek udziału jednostek o obszarze od 2 do 15 ha. Jednocześnie wzrosła liczba gospodarstw o powierzchni 15 ha i większej. W latach 1990-2004 nastąpiła więc swego rodzaju polaryzacja gospodarstw indywidualnych. Do towarowej produkcji mleka predystynowane są gospodarstwa o powierzchni 10 ha użytków rolnych i większej, których jest w Polsce ok. 370 tys.

3. Tendencje zmian w pogłowie krów mlecznych

W latach 1990-2004 pogłowie krów ulegało dramatycznym zmianom. Dane na ten temat zawiera tab. 1.

Tabela 1. Pogłowie krów w Polsce w latach 1990-2004 (w tys. szt.)

Lata	Ogółem	Dynamika	Gosp. indywidualne	Dynamika	Pozostałe gosp. *	Dynamika
1990	4919	98	4362	99	557	91
1996	3461	69	3269	77	201	33
2000	3098	62	2955	68	143	23
2002	2873	58	2739	62	134	22
2003	2897	58	2755	63	142	23
2004	2796	56	2658	61	138	23

*RSP – Spółdzielni Produkcji Rolniczej, SP – Sektor Publiczny.

Źródło: Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2001. GUS; Rynek mleka. Raport nr 27. IERiGŻ, ARR, MRiRW. Użytkowanie gruntów, powierzchnia zasiewów i pogłowie zwierząt gospodarskich w 2004 r. GUS; obliczenia własne.

Dane z tab. 1 dowodzą, że liczba krów zmniejszyła się w latach 1990-2004 aż o 2198 tys. sztuk, tzn. o 44%. Liczebność stada krów zmniejszała się dużo szybciej w pierwszych pięciu latach po urynkowaniu gospodarki rolno-żywnościowej. W następnych latach ubytek stada krów był relatywnie wolniejszy. Do ważniejszych jego przyczyn można zaliczyć m.in.: zmiany w zasobach paszowych i w relacji cen mleka do cen pasz, zmniejszenie popytu na mleko i jego przetwory oraz pogarszanie się opłacalności produkcji mleka.

4. Elementy koncentracji chowu krów

Koncentracja produkcji mleczarskiej w Polsce postępuje wraz z koncentracją ziemi oraz pogłębianiem się specjalizacji w rolnictwie. Poziom koncentracji chowu krów mlecznych w Polsce ilustrują dane prezentowane w tab. 2 i 3.

Tabela 2. Struktura pogłowia krów według skali chowu w gospodarstwach indywidualnych

Lata	Gospodarstwa według skali chowu krów (szt. krów)								
	razem	1	2	3-4	5-9	10-19	20-29	30-49	>50
1996	100,0	41,9	27,8	19,1	9,7	1,5	0,1	0,0	0,0
2000	100,0	44,6	24,6	16,9	10,0	3,4	0,4	0,1	0,0
2004	100,0	45,4	20,7	14,3	10,7	6,6	1,7	0,5	0,1

Źródło: jak w tab. 1.

Tabela 3. Gospodarstwa indywidualne według skali chowu krów i grup obszarowych UR w 2004 r.

Grupy obszarowe UR	Gospodarstwa posiadające krowy (w szt.)								
	razem	1	2	3-4	5-9	10-19	20-29	30-49	>50
Polska	100,0	45,4	20,7	14,3	10,7	6,6	1,7	0,5	0,1
1-2 ha	100,0	89,5	9,6	0,9	0,0	-	-	-	-
10-15 ha	100,0	21,2	21,9	21,8	23,0	11,3	0,8	0,0	0,0
>15	100,0	14,5	12,4	14,7	22,3	24,2	8,5	2,7	0,7

Źródło: jak w tab. 1.

W latach 1996-2004 liczba gospodarstw zajmujących się produkcją mleka zmniejszyła się więc o prawie 575 tys., tj. o 56,1%. Zjawisko to nasiliło się w latach tuż przed akcesją Polski do UE. Dane tabeli 2 i 3 wskazują, że w latach 1996-2004 (gdyż te dane są porównywalne), stabilizuje się odsetek gospodarstw z jedną krową. Zmniejszył się natomiast odsetek rolników utrzymujących 2-4 krowy. Pozytywną tendencją jest też wzrost liczby i odsetka obór liczących 5 i więcej krów. W 1996 r. gospodarstw z 5 krowami i z większą ich liczbą było 11,3%, a w 2004 r. już 19,6%. W latach 1996-2004 pogłębił się także proces koncentracji krów w gospodarstwach wielokrowych. W 1996 r. gospodarstwa z 10 krowami i z większą ich liczbą koncentrowały zaledwie 14,7%, a w 2004 r. już 43,2% ogółu pogłowia. Jeżeli dodać do tego krowy w oborach liczących 5-9 sztuk, to łącznie 62,5% krów znajduje się w gospodarstwach utrzymujących 5 i więcej krów mlecznych. Niepokojąca jest jednak bardzo niska obsada i małe pogłowie krów w takich województwach, jak: pomorskie, dolnośląskie, zachodniopomorskie i opolskie. Regiony te bowiem mają dobre i bardzo dobre warunki naturalne do chowu krów i produkcji mleka wysokiej jakości.

5. Wydajność mleczna krów

Produkcję globalną mleka w każdym kraju determinują dwa parametry: pogłowie krów oraz ich mleczność. Mleczność krów w naszym kraju jest, niestety, relatywnie niska w porównaniu z krajami UE czy z USA. Na niską wydajność krów składa się wiele czynników, m.in. zmienne zasoby paszowe w okresie roku, nieodpowiednie żywienie krów, wartość genetyczna pogłowia (tab. 4).

Tabela 4. Przeciętny roczny udój mleka od jednej krowy (w l)

Lata	Ogółem	Dynamika	Gospodarstwa indywidualne	Dynamika
1990	3151	100	3042	100
1996	3249	103	3191	105
2000	3668	116	3613	119
2002	3902	124	3812	125
2003	3969	126	3876	127
2004	4120	131	4000	131

Źródło: jak w tab. 1.

Cechą charakterystyczną i niekorzystną w I połowie dekady lat 90. XX w. był spadek wydajności mlecznej krów w stosunku do 1989 r. Od 1996 r. obserwuje się pozytywną tendencję relatywnie szybkiego wzrostu produktywności krów w Polsce. Ten pozytywny trend został spowodowany, m.in. większą chłonnością rynku i zbliżającą się akcesją Polski do UE. Rolnicy dostrzegli sens w intensyfikacji produkcji mleka, by uzyskać możliwie największą kwotę mleczną.

W celu dalszego przyspieszenia produktywności krów niezbędne są takie działania, jak: selekcja stad, przyspieszanie specjalizacji i koncentracji produkcji mleka, lepsze żywienie itp.

6. Produkcja globalna i skup mleka

Produkcja mleka po 13 latach przemian systemowych znalazła się w 2003 r. w punkcie przełomowym. W tym bowiem roku, a zwłaszcza w roku wejścia Polski do Unii, rozpoczął się proces szybkiego przechodzenia do specjalistycznej produkcji mleka wysokiej jakości. Proces ten należy jednak kontynuować i stymulować. Dane na temat produkcji mleka w Polsce zamieszczono w tab. 5.

Tabela 5. Produkcja globalna i towarowa mleka w latach 1996-2004 (w mln l)

Lata	Produkcja globalna	Dynamika	Produkcja towarowa	Dynamika
1996	11 355	100	7955	100
2000	11 543	102	8214	103
2002	11 527	102	8503	107
2003	11 546	102	8696	109
2004	11 500	101	8750	110

Źródło: jak w tab. 1.

Dane i wskaźniki zamieszczone w tab. 5 dowodzą, że produkcję globalną i towarową mleka dotknął głęboki regres w pierwszej połowie lat 90. ubiegłego wieku. Wyhamowanie tendencji spadkowych w produkcji globalnej i towarowej surowca mlecznego nastąpiło w latach 1995-1996.

W układzie przestrzennym największą produkcją mleka wykazują się duże i typowo rolnicze województwa: mazowieckie, wielkopolskie, podlaskie i lubelskie. Należy jeszcze raz zaakcentować, iż niekorzystnym zjawiskiem jest bardzo niska

produkcja mleka w tak dużych województwach, jak: dolnośląskie, zachodniopomorskie i pomorskie.

Skup mleka po głębokim regresie w I okresie transformacji ustrojowej systematycznie rośnie. W latach 2000-2004 dynamika tego wzrostu była relatywnie wysoka. Rolnicy zwiększali dostawy mleka do przetwórstwa, gdyż od tego zależała kwota, jaką uzyskali od ARR. Według informacji ARR wydano 355 342 decyzji o przyznaniu rolnikom kwoty sprzedaży hurtowej na 7466,5 tys. t oraz 78 082 decyzji na sprzedaż bezpośrednią w ilości 458,2 tys. t mleka. Skup mleka w latach 2000-2004 ilustrują dane tab. 6.

Tabela 6. Skup mleka w latach 2000-2004 (w mln l)

Lata	Skup		Skup: prod. globalna. (w %)
	ogółem	do przemysłu mleczarskiego	
2000	6583	6487	57,0
2002	7219	7007	62,6
2003	7316	7150	63,4
2004*	7670	7500	66,7

*Szacunek IERiGŻ.

Źródło: Rynek mleka. Raport nr 27, obliczenia własne.

Pozytywną tendencją jest rosnący udział skupu w produkcji globalnej mleka (tab. 6). Tę korzystną sytuację należy przypisać m.in. uzyskaniu członkostwa w UE i związanej z tym zwyżce cen mleka.

7. Podsumowanie

W latach 1990-2004 drastycznie zmniejszyła się liczba krów w Polsce. Nastąpił też spadek produkcji globalnej i towarowej mleka, zwłaszcza w latach 1990-1995. W następnych latach (1996-2004) wystąpiły jednak pozytywne przemiany w bazie surowcowej – m.in. postępował proces koncentracji chowu krów oraz wzrost ich mleczności. Zahamowało to spadek produkcji globalnej i towarowej mleka. Zwiększał się także skup mleka, zwłaszcza w latach 2000-2004, ponieważ rolnicy dążyli do uzyskania możliwie najwyższych mlecznych kwot hurtowych.

Uzyskanie przez Polskę członkostwa w UE już wywołało wiele pozytywnych zmian w sektorze mleczarskim. Należy jednak intensyfikować rekonstrukcję mlecznej bazy surowcowej, a produkcję mleka towarowego koncentrować w wyselekcjonowanej grupie gospodarstw specjalistycznych.

Literatura

- Iwan B., *Wspólna organizacja rynku mleka w Unii Europejskiej i jej implikacje dla Polski*, [w:] *Dostosowanie podstawowych rynków rolnych w Polsce do integracji z Unią Europejską*, SGGW, Warszawa 1999.
- Iwan B., *Kierunki przemian polskiego sektora mleczarskiego w świetle integracji i globalizacji rynku rolno-żywnościowego*, Roczniki Naukowe SERiA, tom IV, z. 3, Warszawa–Bydgoszcz 2002.
- Zalewski A., *Gospodarka mleczarska a rynek*, IERiGŻ, Warszawa 2000.

CHANGES IN RAW MILK BASIS AFTER THE ACCESSION OF POLAND TO THE EUROPEAN UNION

Summary

The raw material basis is the main part of all dairy sector. After many years there has been a significant change in the raw milk production. There were many positive changes in the raw milk production in the period before the accession of Poland to the EU.